

ریاضی‌دانان معاصر ایران دکتر غلامحسین مصاحب پدر ریاضیات جدید ایران

● رضاحیدری قزلقه
 ● تصویرگر: حمید خلوتی

۱. غلامحسین مصاحب در سال ۱۲۸۹ خورشیدی از پدری طبیب و مادری شاعر در تهران دیده به جهان گشود. برنامه زندگی او بسیار منظم بود. از کودکی اهل مطالعه بود و به ریاضیات علاقه‌ای وافر داشت. یک بار پدرش به شوخی گفت: «غلامحسین خان، شما از این X و Y خسته نمی‌شوید؟ این‌ها به چه درد می‌خورند؟»

و غلامحسین در جواب گفت: «آقا جان آینده دنیا به همین X و Y بستگی دارد و روی آن‌ها بنا می‌شود.» دبیرستان را به عنوان شاگرد اول تهران در ۱۶ سالگی تمام کرد.

۲. تحصیلات عالی را نخست در تهران (دانشگاه خوارزمی فعلی) و سپس در فرانسه و انگلستان ادامه داد و در سال ۱۳۲۷ مدرک دکترای ریاضیات را از «دانشگاه کمبریج» انگلستان دریافت کرد. هنگام ورود به کمبریج، علاقه‌مند بود که دوره دکترای زیر نظر پروفیسور بسیکویچ بگذراند، اما او به سختی دانشجوی خارجی می‌پذیرفت. پروفیسور در ضمن مصاحبه‌ای از وی می‌پرسد: آیا غلامحسین مصاحبی را که تحقیقاتی درباره خیام کرده است، می‌شناسد؟ و مصاحب در جواب می‌گوید: «خودم هستم.» به این ترتیب، برای دوره دکترای زیر نظر بسیکویچ پذیرفته می‌شود.

در دوره دکترای یکی از افتخارات او، پذیرفته شدن در حلقه شاگردان خاص برتراند راسل، فیلسوف و ریاضی‌دان نامدار انگلیسی بود. راسل دو گونه کلاس داشت: یکی کلاس عادی که حدود ۵۰ دانشجو داشت، و دیگری کلاسی خاص با پنج دانشجو که آن‌ها را از میان خیل متقاضیان گلچین می‌کرد؛ مصاحب یکی از این پنج تن بود.

۳. این ریاضی‌دان برجسته، به زبان‌های فارسی، عربی، فرانسوی و انگلیسی مسلط بود و با زبان‌های آلمانی و روسی در حد استفاده از متون علمی آشنایی داشت. در ۲۰ سالگی با انتشار مجله «ریاضیات عالی و مقدماتی»، گام‌های مؤثری در ترویج ریاضیات در کشور برداشت. از همان موقع هم به تألیف کتاب‌های درسی برای دبیرستان اقدام کرد. تألیفات او، از نظر تنوع موضوع اعجاب‌انگیزند؛ از معرفی خیام ریاضی‌دان تا روزنامه‌نگاری سیاسی و دانشنامه‌نویسی.

مصاحب شخصیتی چند بعدی داشت. با وجود شهرتش به عنوان ریاضی‌دان، آثار غیرریاضی زیادی هم دارد که یکی از درخشان‌ترین آن‌ها «دایرةالمعارف فارسی»، به عنوان میراث ماندگار مصاحب است که برای نخستین بار به روش علمی و با معیارهای بین‌المللی در کشور تدوین شد. بنابراین، او بنیان‌گذار دانشنامه‌نویسی مدرن در کشور است. دو نمونه از کتاب‌های ریاضی او، «آنالیز ریاضی» (اولین کتاب فارسی در این زمینه، چاپ سال ۱۳۴۸) و «تئوری مقدماتی اعداد» هستند که مجموعاً بالغ بر ۵۰۰ صفحه می‌شوند. کتاب دوم در سال ۱۳۶۲ به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران برگزیده شد.

۴. مصاحب، پدر ریاضیات جدید ایران است که برای نخستین بار مفاهیم و اصول این علم را به ایران آورد و در دانشگاه‌ها تدریس کرد. در سال ۱۳۴۵ مؤسسه ریاضیات^۱ را تأسیس کرد که در زمینه تربیت ریاضی‌دانان تراز اول در کشور، پیشرو بود و تعداد انگشت‌شماری دانشجو می‌پذیرفت و تمام کوشش خود را برای آموزش و پرورش آنان به کار می‌بست. تا سال ۱۳۵۸ طی ۱۳ دوره، ۷۴ مدرس ریاضی دانشگاهی در آن مؤسسه تربیت شدند که اکثر آن‌ها امروزه از چهره‌های سرشناس و پیشکسوت ریاضیات کشور محسوب می‌شوند.

۵. او معلمی بزرگ بود که در علم، آموزش و مدیریت آموزشی، یکتا جریانی عظیمی به راه انداخت و تأثیری شگرف بر جای گذاشت. مردی که در دارالمعلمین درس خواند و معلم شد، به وزارت معارف (فرهنگ) هم وارد شد و چند سالی نیز در این وزارتخانه، مسئولیت‌هایی، از جمله ریاست تعلیمات عالی به ر بر عهده داشت. او از برجسته‌ترین دانشمندان تاریخ معاصر است که علم و فرهنگ در ایران مدیون اوست. وی تمام زندگی خود را صرف آموختن و آموزش کرد؛ حتی لحظه‌ای که در ۲۱ مهرماه سال ۱۳۵۸ و در سن ۶۹ سالگی از دنیا رفت، همداد در دستش بود و در کنار نوشته‌ها و کتاب‌هایش جان به جان آفرین تسلیم کرد. او در آموزش و هر امر دیگر، کار اندک و ناقص را نمی‌پسندید و معتقد بود: یا عالی یا هیچ.

مسئله: بابک، افشین، نیما و سهراب چهار دوست هستند. از آن‌ها در مورد ترتیب قدشان پرسیدم و پاسخ‌های زیر را دریافت کردم:
 افشین: سهراب کوتاه‌ترین بین ما است.
 بابک: من از دو نفر بلندترم یا افشین کوتاه‌ترین است.
 نیما: من از دو نفر کوتاه‌ترم و افشین کوتاه‌ترین نیست.
 سهراب: من بلندترین آن‌ها هستم.
 بعداً فهمیدم که فقط یکی از آن‌ها دروغ گفته است. این چهار نفر را به ترتیب قد مرتب کنید.

پی‌نوشت

۱. در سال ۱۳۷۶ مؤسسه ریاضیات به «مؤسسه تحقیقات ریاضی دکتر غلامحسین مصاحب» تغییر نام یافت.

